

rada hiçbir Bizans kilisesinde rastlanmayan bir özellik olarak kubbenin dört tarafında dört küçük şapel vardır. 1929'da yapılan arkeolojik incelemede bunlardan birinde kilise terk edilirken bırakılmış Aya Evdokia ikonası bulunmuş ve Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza altına alınmıştır. Gerek kuzey gerekse güney kiliselerinin kubbeleri eski ölçüleri üzerine, kasnaklarındaki pencerelerin biçimlerinden anlaşıldığına göre 1831-1832'deki onarımda yapılmıştır. Yapının kuzeye bakan duvarı da 1960'ta bütünüyle yenilenmiştir. Kuzey kilisesinin apsis çıkıntılarının üstünde dolaşan mermer silmede kilisenin Hz. Merzem'e sunulduğunu bildiren Grekçe kitâbe yer almaktadır. Bu bölümde mermer üzerine taş işçiliği bakımından itinalı surette yapılmış mimari organlar (başlık, silme, kubbe eteği silmesi) vardır. Yangınlarda büyük kısmı parçalanan bu bezemede çift başlı kartal kabartmaları dikkati çeker.

XVIII. yüzyıl sonlarında öncekine bitişik olarak inşa edilen güney kilisesinde yine bir dış holü takip eden ana mekân, örneklerine ancak son Bizans döneminde rastlanan "dehlizli tip" denilen sisteme göre yapılmıştır. Kare bir kitle halinde yükselen orta mekânın üstünü, kuzey kilisesindeki gibi 1831-1832'deki kasnak biçimi değiştirilmiş kubbe örter. Burada da orta mekânı "U" biçiminde saran dehlizlerden ayıran sütunlar kaldırılarak iki büyük tuğla kemerle üst yapı desteklenmiştir. Güney kilisesinin dış doğu cephesi, XIII-XIV. yüzyıllar Bizans sanatında çok sevilen tuğla bezemelerle süslenmiştir. Bu bölümün bir duvarında pek az mozaik kalıntısı da bulunmuştur.

Her iki binayı batı ve güneyden "L" biçiminde saran ve XIV. yüzyıl içinde eklenen koridorlar (parekklesion) mimari bakımdan fazla bir özelliğe sahip değildir. İki binanın döşemeleri altına yerleştirilen lahitler gibi bunun da bir kısmında mezarlar vardı. Toplam sayıları yirmi iki olan bu mermer lahitler binanın sathihsiz kaldığı 1930-1960 yılları arasında parçalanmıştır. Bir söylentiye göre binanın altında bir de mahzen bulunmaktadır.

Eski fotoğraflardan anlaşıldığına göre caminin etrafında bir avlu duvarı olmadığı gibi bir şadırvanı da yoktu. Etrafında eskiden bir hazire bulunduğu

belli edecek bir iz de rastlanmamıştır. Halkın Molla Fenârî veya Kilise Camii olarak adlandırdığı Fenârî İsâ Camii'nin, Türk dönemine ait minberini, yazılarını ve gerçekten çok değerli olan malakârî mihrabını kaybetmiş olmakla beraber yeniden ibadete açılmış olması sevindirici bir durumdur.

BİBLİYOGRAFYA:

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 220, nr. 1289; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 157; a.mlf., a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 215-216; [Patrik Konstantios], *Constantiniade ou Description de Constantinople ancienne et moderne* (trc. M. R.), İstanbul 1856, s. 106-107; A. G. Paspatis, *Byzantini Meletai*, İstanbul 1877, s. 322-325; Pulgher, *Eglises byzantines de Constantinople*, Vienne 1878, s. 26; Mordtmann, *Esquisse topographique de Constantinople*, Lille 1894, s. 71-72; J. P. Richter, *Quellen der byzantinischen Kunstgeschichte*, Wien 1897, s. 229; C. Gurlitt, *Die Baukunst Constantinopels*, Berlin 1909, s. 34; A. van Millingen, *Byzantine Churches of Constantinople*, London 1912, s. 122-137; J. Ebersolt - A. Thiers, *Les églises de Constantinople*, Paris 1913, s. 211-223; H. Delehaye, *Deux typica byzantins de l'époque des Paléologues*, Bruxelles 1921, s. 106-136; J. Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris 1934, s. 166-167; A. M. Schneider, *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt*, Berlin 1936, s. 61-62; Grabar, *Sculptures*, s. 100-122; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 80-81, nr. 116; a.mlf., *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1980, s. 15-21, 67-69; a.mlf., "Les églises byzantines d'İstanbul", *Corsi sull' cultura bizantina e ravennate*, XII, Ravenna 1965, s. 269-272, 306-308; a.mlf., "Über die byzantinischen Krankenhäuser", *Historia Hospitalium-Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Krankenhaus-Geschichte*, XV, Düsseldorf 1983-84, s. 148-151 (Türkçesi, "Bizans Hastanelerine Dair", *Taç*, I, İstanbul 1986, s. 5-15); R. Janin, *Eglises et monastères*, Paris 1955, s. 307-310; T. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, Pennsylvania 1976, s. 322-345; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 126-131; *Fâtih Câmileri ve Diğer Târih Eserleri* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 172-173; N. Brunov, "Ein Denkmal der Hofbaukunst von Konstantinopel", *Belvedere*, L-LII, Wien 1926, s. 217-236; a.mlf., "L'église à croix inscrite a cinq nefes dans l'architecture byzantine: la Fenârî-Issa", *Echos d'Orient*, XXVI, Paris 1927, s. 257-286; a.mlf. - M. Alpatov, "Rapports sur un voyage à Constantinople-Architecture byzantine", *Revue des Etudes Grecques*, XXXIX, Paris 1926, s. 1-30; M. Scheide, "Archäologische Funde-Konstantinopel", *Archäologischer Anzeiger*, Berlin 1929, s. 325-368; Th. Macridy v.d.g., "The Monastery of Lips, Fenari Isa Camii at Istanbul", *Dumbarton Oaks Papers*, XVIII, Washington 1964, s. 253-315.

SEMÂVİ EYİCE

FENÂRİZÂDE MUHYİDDİN ÇELEBİ

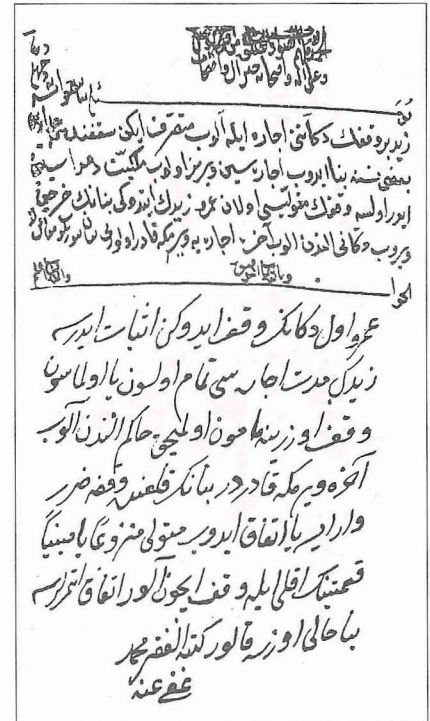
(ö. 954/1548)

Osmanlı şeyhülislâmı.

İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin oğlu Yûsuf Bâlî'nin torunu, Rumeli Kazaskeri Alâeddin Ali Fenârî'nin oğlu olup Bursa'da doğdu. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte Sehi Bey onun Mehmed Şah Çelebi'nin küçük kardeşi olduğunu belirtir. Buna göre 883 (1478-79) yılından sonra doğmuştur. Önce babasından, daha sonra Hatibzâde Muhyiddin ve Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'den ders okudu. Hatibzâde'den mülâzemet aldı (901/1495-96). Fenârîzâde ailesine tanınan imtiyazdan faydalanarak önce İstanbul'da yeni tamamlanmış olan Atik Ali Paşa Medresesi'ne müderris tayin edildi (902/1496-97). Ardından Bursa'da Sultan, 919'da da (1513) Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris oldu.

Kadılık mesleğine geçerek 925'te (1519) Edirne, 926'da (1520) İstanbul kadılığına getirildi. 929'da (1523) Ana-

Fenârîzâde Muhyiddin Celebi'nin bir fetvası
(*İlmîyye Salnâmesi*, s. 370)

dolu, 930'da (1524) Rumeli kazaskeri oldu. On beş yıl kadar süren Rumeli kazaskerliği sırasında dönemin bazı önemli olaylarına karıştı. Vezîriâzam Pîrî Mehmed Paşa aleyhine, vezîriâzam olmak isteyen Hain Ahmed Paşa'nın tertibiyle, Mısır'dan vaktiyle sürülenlerden rüşvet alıp gitmelerine izin verdiği yolunda yapılan şikâyetleri teftişle görevlendirildi. Kaynakların belirttiğine göre Hain Ahmed Paşa taraftarı olan Muhyiddin Çelebi bu soruşturmada adaletsiz davranmış ve teftişi Pîrî Mehmed Paşa'nın aleyhine sonuçlandırmıştı. Pîrî Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunmuş olan Celâl-zâde Mustafa Çelebi bu olay dolayısıyla, Muhyiddin Çelebi'nin zulüm ehline tâbi olarak "nakd-i adli zâyi ettiğini" yazar. Ancak bu iktidar mücadelesinde Hain Ahmed Paşa'nın uzaklaştırılıp vezîriâzamlık makamına Makbul İbrâhim Paşa'nın tayinini desteklediği anlaşılan Muhyiddin Çelebi, daha sonra Molla Kâbız olayındaki yetersizliği sebebiyle İbrâhim Paşa'nın ve padişahın gazabına uğradıysa da görevini sürdürdü. Fakat Molla Kâbız'ın iddialarını Anadolu kazaskeri Kâdirî Çelebi ile birlikte şer'î olarak reddet-

me hususunda yetersiz kalmaları Muhyiddin Çelebi'nin prestijini çok sarstı. Devrin kaynaklarında her iki kazaskeri şer'î meselelerdeki bilgisizliklerinden dolayı suçlayıcı ifadeler yer alır. Celâl-zâde, onun hasep nesep yoluyla ve bazı kimselere dayanarak bu makama geldiği suçlamasında bile bulunur (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 173^a).

Muhyiddin Çelebi İbrâhim Paşa'nın katlinden sonra yerine geçen Ayas Paşa ile anlaşmazlığa düştü. Ayas Paşa Körfez seferi sonrası Serez'de iken onu günlük 150 akçe ile emekliye ayırdı (12 Ekim 1537). Daha sonra hacca giden Muhyiddin Çelebi'nin hac dönüşü emekli maaşını 200 akçeye yükseltildi. Bu arada Vezîriâzam Ayas Paşa'nın vefatı ile (1539) yeniden nüfuzunu arttırmaya başladı. 949'da (1543) Abdülkâdir Hamîdî Çelebi'nin yerine şeyhülislâm oldu. İki yıl on ay bu makamda kaldıktan sonra yaşlılığı sebebiyle ve kendi arzusuyla görevinden ayrıldı. 26 Zilkade 954'te (7 Ocak 1548) vefat etti ve Eyüpsultan'da Küçük Emîr Efendi'nin yanına defnedildi.

Muhyiddin Çelebi'nin şiirlerinde Muhyî mahlasını kullandığı divanı ile (Süley-

maniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 772), Şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin mest üzerine mesh konusunda ulemânın bilinen görüşlerine aykırı olarak verdiği fetvaya karşı Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine kaleme aldığı *Risâle fî cevâzî'l-mesh 'ale'l-huffeyn* adlı eseri (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3710/10-11; Âşir Efendi, nr. 459/31; Kasıdecizâde, nr. 710/13-14) dışında muhtelif kitaplara şerh ve haşiyeler yazdığı kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak gerek bu kütüphanelerde gerekse kütüphane kataloglarında bazı yazmaların üstünde müellif olarak aynı aileden başka âlimlerin adı geçtiğinden bu konuda kesin bir hükme varılabilmek için esaslı bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire*, s. 29-30; Celâl-zâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 110^a, 173^a, 201^a; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 119^{ab}; Mahmüd el-Kelevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuçahâ'i mezhebî'n-Nu'mân el-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 394^{ab}; Latîfî, *Tezkire*, s. 307; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 200, 387-389; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 89; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 23; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 183; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 367-375; Danışmend, *Kronoloji*, II, 95-96, 432-433; R. C. Repp, *The Mufti of Istanbul*, Oxford 1986, s. 263-272; J. R. Walsh, "Fenârî-zâde", *EI²* (Ing.), II, 879.

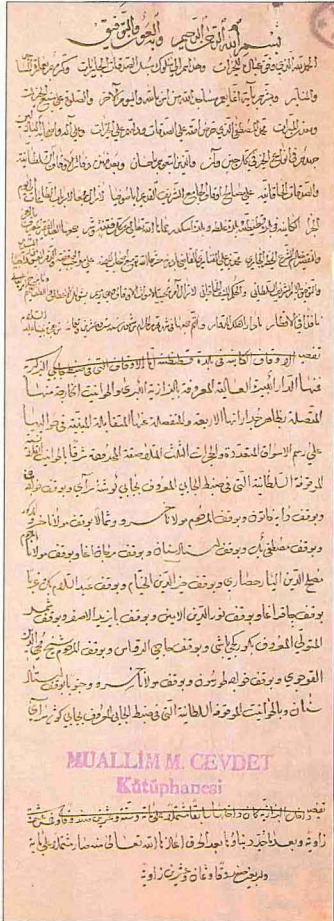
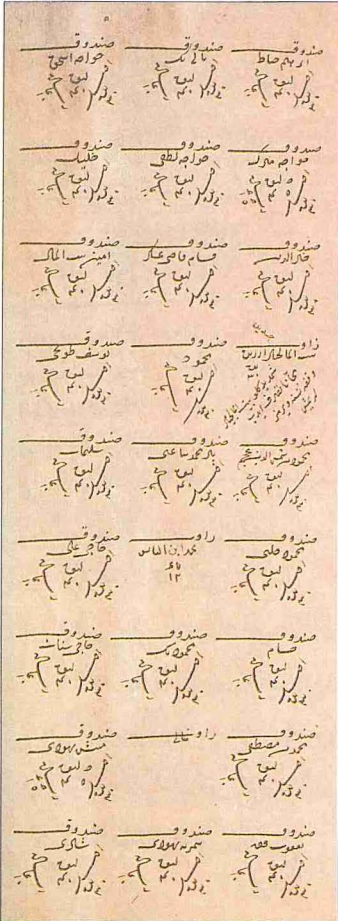

FENÂRİZÂDE MUHYİDDİN MEHMED ŞAH

(ö. 929/1523)

Osmanlı âlimi, kazasker.

883 (1478) yılı civarında doğdu. İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin oğlu Yüsun Bâlî'nin torunu, Rumeli Kazaskeri Alâeddin Ali Fenârî'nin oğlu, Şeyhülislâm Muhyiddin Çelebi'nin kardeşidir. Devrin kaynaklarında daha ziyade Şah Çelebi, Mehmed Şah Çelebi adlarıyla anılır. Fenârî ailesine tanınan imtiyaz sebebiyle henüz tahsile başlamadan kendisine 30 akçelik bir görev tahsis edildi. Önce babasından, daha sonra Hatibzâde Muhyiddin Efendi ve Muarrifzâde'den ders görerek kısa sürede akrabaları arasında ön plana çıktı. Bu arada II. Bayezid kendisini 50 akçe ile Bursa Manastır Medresesi'ne tayin etmişti. Daha sonra Semâniye medreselerinden birine geçen Mehmed Şah, Yavuz Sultan Selim zamanında önce Bursa, ardından İstanbul kadısı oldu. 923'te (1517), merkezi Diyarbakır olan ve Suriye ile Mısır'ın fethinden sonra üçüncü kazaskerlik makama

Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah'ın Edirne kadısı iken düzenlediği Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri'nin ilk iki sayfası (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 0.64)